

MIESTO VISUOMENINIŲ ERDVIŲ SISTEMA: KAI KURIOS TEORINĖS PRIELAIDOS

T. Grunskis

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

1. Įvadas

XX amžiaus pabaigos urbanistikos ir miesto planavimo teorijose, vienaip ar kitaip analizuojančiose miestą, išskirtinas vienas pagrindinių bruožų – teorija fragmentiška. Nūdienos Europos miestai, tapę kosmopolitinėmis sostinėmis ir išaukę tiek savo dydžiais, tiek masteliu, tapo sunkiai aprėpiami kaip vienalytė visuma. Dėl daugelio mokslo sričių specializacijos ir profesinės segmentacijos, būdingos XX amžiui, miestas, jo dalys bei visuomeninės erdvės analizuojamos fragmentiškai – miestai nuo miesto kaip reiškinio visumos, ir pati urbanistikos sąvoka yra įgijusi nevysiškai aiškia prasmę, tapatinant ją su teritorijų valdymo (menedžmento) procedūromis. Išanalizavus XVIII a. pradžios – XX a. pradžios urbanistikos teoriją spaudoje ir polemiką [1], aiškėja tokios padėties priežastys. Aptariamuju laikotarpiu naujų miestų planavimas yra itin aktualus JAV, kur susikuria nemaža draugijų ir mokyklų. Šiame dialoge dalyvauja ir Vokietijos bei Britanijos teoretikai, atstovaujantys dviem skirtingoms urbanistikos koncepcijoms, vėliau išaugusioms į aiškias tradicijas. Vokiečiai, patyrę ne vieną ekonominę bei miesto raidos krizę, kataklizmą bei suklestėjimą, atstovauja miesto kaip žemėvaldos (procedūrų) pusei. Britiškoji mokykla, pagrįsta labiau miesto rekonstrukcijos ir plėtros tradicija, atstovauja labiau organiškai bei estetizuotai miesto formavimo sampratai. Tad šioje polemikoje iš esmės sprendžiamos dvi skirtingos problemos. Ten, kur nuosavybės ribos neste nesikeičia ilgą laiką, tradiciškai yra aktualios miesto erdvės estetiškos problemos, o kur koncentruojami plėtros ir naujo miesto formavimo uždaviniai, labiau aktualizuojami žemėtvarkos ir valdymo (menedžmento) klausimai.

Nūdienos urbanistikos teorijoje egzistuoja nemaža skirtingų požiūrių į miestą ir jo dalis. Plačiausia prasme miestas analizuojamas trimis pagrindiniais teoriniais blokais: a) kaip fenomenologinis reiškinys, b) kaip socialinis procesas, c) kaip probleminė tikrovė. Pirmajam blo-

kui priklausytų filosofiniai, sociologiniai miesto analitiniai konceptai bei jų atmainos, antrajam – sociokultūriniai, sociopolitiniai ir socioekonominiai analitiniai požiūriai į miestą ir trečiajam – konkrečių planavimo problemų sprendiniai – transportas, ekologija, demografinė problematika. Taigi šiuolaikinis miestas analizuojamas pačiais įvairiausiais aspektais: geografiniu, ekonominiu, politiniu, istoriniu, valdymo – žemėtvarkos – planavimo, erdvės formavimo – kompoziciniu arba estetiniu, morfologiniu-struktūriniu. Didėjant urbanizacijai, pakitus visuomenės mentaliteto archetipams [2], visuomeninės erdvės samprata darosi priklausoma nuo požiūrio į miestą kaip į sudėtinį apgyvendinimo sistemos elementą. Tiek pati miesto visuomeninės erdvės samprata, tiek jos ribos šiuolaikinio miesto teoriniame-analitiniame diskurse yra sunkiai apibrėžiamos [3–5]. Be pragmatiškos privačios nuosavybės kategorijai priklausančių miesto erdvių antoniminės reikšmės, visos erdvės, nepriklausančios privačiam kapitalui, yra viešosios – šiuolaikinio sociokultūrinio konteksto ir sociumo mentaliteto archetipų kaitos diskurse miesto visuomeninė erdvė (kaip, beje, ir visas miestas) yra įgijusi daugybę naujų atspalvių bei savybių. Aktualiausias pavyzdys ir iliustracija – *virtuali erdvė ir internetas* – visiškai naujo tipo viešoji informacinė ir komunikacinė erdvė, keičianti ne tik viešosios erdvės *per ce* sampratą, bet ir sociumo mentaliteto archetipus – erdvės kaip fenomeno suvokimą. Viena vertus, reikia pažymėti, jog tobulėjant komunikacinei ir telekomunikacinei technologijai viešąją erdvę tam tikra prasme tampa bet kuri mums pasiekiamą aplinką: šiuolaikinės kompiuterinės technologijos leidžia reiškinius ar įvykius, tam tikru momentu vykstančius, pavyzdžiui, *Covent Garden* aikštėje Londone arba Niujorko *Rokveler* aikštėje, stebėti ir juose virtualiai dalyvauti būnant Vilniuje. Antra vertus, tobulėjant transporto priemonėms, konkretaus miesto viešosios erdvės ribos pratęsimas už jo įprastos ribos (sutinkant, jog transportinė magistralė yra viešosios erdvės tipas) greitai judant iš vieno miesto į kitą. Taigi čia

aptariamais pavyzdžiais rodo, jog šiuolaikinės miesto visuomeninės erdvės samprata šiuolaikiniame sociokultūriniam kontekste XX amžiaus pabaigoje – XXI amžiaus pradžioje, be jau egzistuojančių tradicinių ypatybių bei savybių, įgauna visiškai naujo fenomeno bruožų. Tai savo ruožtu rodo, kad šiuolaikinėje miesto ir jo visuomeninės erdvės teorinėje-analitinėje veikloje būtina ieškoti visiškai naujų kokybinių kategorijų tiek miesto visuomeninėms erdvėms apibrėžti, tiek analizuoti, tiek ir formuoti.

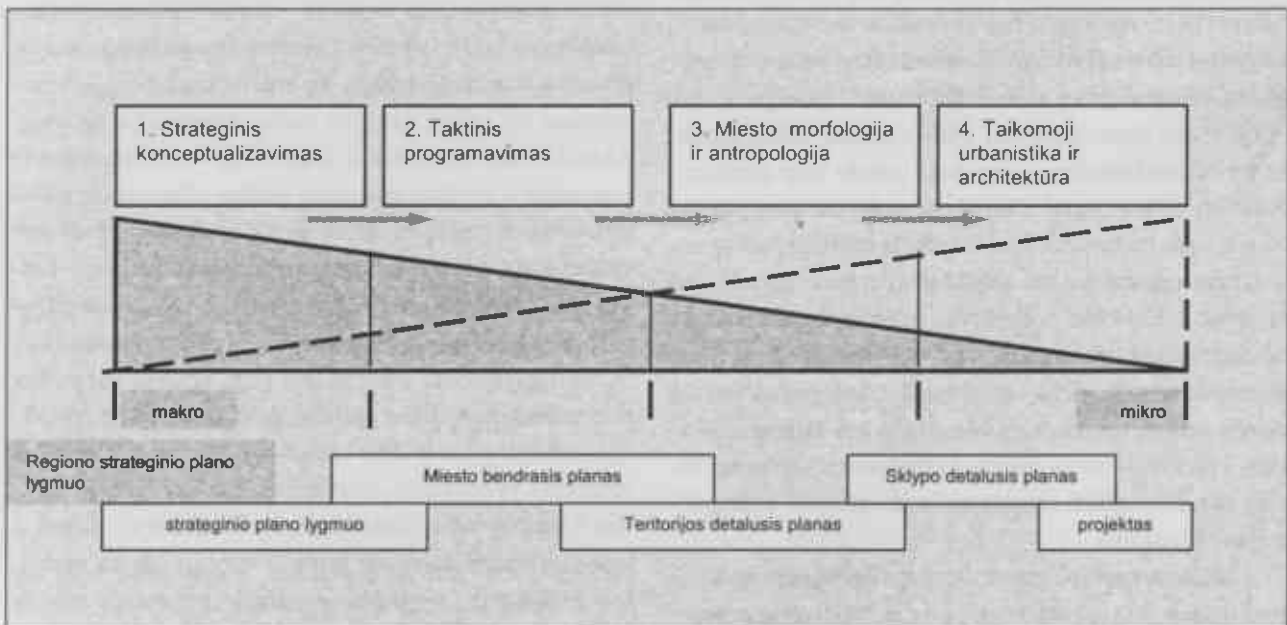
2. Šiuolaikinio miesto ir visuomeninės erdvės teorinis-analitinis kontekstas

Dėl aptariamų urbanistikos objekto bei visuomeninės erdvės sampratų kaitos ir siekiant nustatyti bazinį požiūrį į nūdienos miestą būtina plačiau išnagrinėti dabartinį miesto teorinį-analitinį kontekstą. Apibendrinant teorinius šaltinius [5, 6] ir įvertinant tyrimo koncepcijos sociokultūrinį aspektą, galima išskirti dvi pagrindines miesto teorijos grupes: miestas kaip makrosistema arba *makrocentrinė koncepcija* [7] ir miestas kaip mikrosistema arba *mikrocentrinė koncepcija* [7].

Atsižvelgiant į miesto mikro- ir makroanalitinių sistemų tarpusavio ryšį ir priklausomybę, eksplikuojamą 1 pav., siūlomas požiūris, pagrįstas miesto raidos ir jo sociokultūrinio konteksto tarpusavio priklausomybe ir sąryšiu. Tai paaiškina, koku būdu sociokultūrinė regiono aplinka su savo idėjiniais – ideologiniais konceptais (makrolygmuo) veikia (arba gali turėti įtakos) net ir uti-

litanosioms miesto sritims. Svarbiausias lieka makrosistemoje dominuojantis sociokultūrinio konteksto aspektas. Pagal šią schemą analizuojant ir programuojant miesto mikro- ir makrovisetus, visi sistemos dėmenys tampa svarbūs ir yra teoriškai aktualizuojami. Tokį požiūrį lemia miesto teorijos tarpdisciplininis metodas bei išvardytų keturių dalių tarpusavio sąryšio sąlyga. Tai, be abejonės, pozityvistinis požiūris į miestą, paveiktas įsitvirtinusių (įsigalėjusių) šiuolaikinės komunikacinės kultūros mentalitetų bei miesto kaip visumos suvokimo sunkumų, būdingų XX a. miesto metropolijoms. Kitas svarbus šios siūlomos požiūrio į miestą analitinės sistemos bruožas yra tas, kad ji nėra piramidinio tipo. Joje egzistuoja dominuojančios koncepcijos, tokios kaip esamas ir programuojamas sociokultūrinis kontekstas bei socialinės tvarkos modelis. Būtina pažymėti, jog tai linijinio tipo arba tarpusavyje sąryšingų ir priklausomų dalių visetas, pagrįstas „jei → tai“ („IF → THEN“) algoritmine logika, kas leidžia kristalizuoti problemiškesnę sprendinių priėmimo sferą – kriterijų sistemą bei motyvus, kodėl viena ar kita miesto erdvės kokybė buvo ar bus realizuota arba keičiama. Tai nėra direktyvinė koncepcija, veikiau nuoseklių sprendinių formavimo algoritminė seka, leidžianti analizuoti visus kokybinius ir kiekybinius miesto darinius kontekstualiai.

Strateginis konceptualizavimas – tai strateginis – ideologinis lygmuo, leidžiantis eksplikuoti esamus sociokultūrinius imperatyvus mikro- ir makromastu, pra-

1 pav. Siūlomos miesto teorinės-analitinės schemos sudedamųjų dalių tarpusavio ryšys

Fig 1. Interrelationship of constituent parts in the suggested theoretical-analytical urban scheme

dedant žemyno ir regiono sociokultūrinės raidos situacijomis ir baigiant dominuojančios kultūrinės orientacijos bei situacijos apibrėžimais. Šio strateginio, conceptualaus lygmens sudedamosios dalys – geografija, ekonomika, politika, sociologija, istorija, antropologija – leidžia formuluoti makroanalitines sistemas, neišleidžiant iš akių mikrosistemos sudedamųjų dalių bei pasekmių pastarosioms.

Taktinis programavimas – tai miesto modelių programavimo lygmuo, leidžiantis iš daugelio tipologinių vienetų atrinkti skirtingas miesto ir jo dalių programas bei plėtros gaires, atsižvelgiant į strateginio lygmens kriterijus – sociokultūrinį kontekstą ir pan., kas leidžia formuluoti miesto koncepciją ir apibrėžti bendrinę jo vaizdo programą. Šio lygmens sudedamosios dalys panašios, jos skiriasi masteliu ir aprėpiamos problemos ribomis: geografija, ekonomika, politika, sociologija, istorija, antropologija, semantika. Šiame programiniame lygmenyje būtinos kuo platesnė socialinė analizė ir galimų pasekmių apibrėžtis bei grįžtamasis ryšys su strateginio conceptualizavimo lygmeniu. Šis lygmuo leistų apibrėžti tiek miesto formavimo problemas bei kriterijus tolimesniam lygmeniui, tiek apibendrinti dominuojančių miesto modelių faktus bei plėtros programas.

Miesto morfologija ir antropologija – tai lygmuo, kuriame būtų centruojama miesto ir jo dalių erdvės formavimo problematika. Kitaip sakant, tai aplinkos kūrimo lygmuo. Jo sudedamosios dalys (charakteristikos), be anksčiau išvardytų, papildomos antropologija, estetika, filosofija, semantika ir semiologija, morfologija, struktūrologija bei kompozicija. Tai miesto formavimo aspektų visuma, kurią pasitelkus, atsižvelgiant į strateginius, programavimo kriterijus, būtų galima formuluoti užduotis konkrečioms erdvėms, aptarti kokybinius ir kiekybinius jų formavimo aspektus bei nusakyti lokalių problemų lauką konkrečiam sprendiniui. Grįžtamasis ryšys 3-2-1 leistų suderinti galimus prieštaravimus tarp kriterijų sistemų. Remiantis siūloma mikro- ir makrosistemos, kiekvienas atskiras probleminis mazgas arba sprendinys turėtų būti sprendžiamas, atsižvelgiant į visumą – 1 ir 2 lygmenis, kas leistų susiorientuoti sociokultūriniame kontekste bei erdvinėje miesto tipologijoje, o tai savo ruožtu leistų pasirinkti erdvės ir užstatymo struktūros tipą.

Taikomoji urbanistika ir architektūra – konkrečių objektų formavimo lygmuo, kurio visišką veiksmų laisvę bei minimalų apribojimų skaičių suformuluoja nuosekli pirmųjų trijų sistemos dėmenų sprendinių ir nuostatų seka.

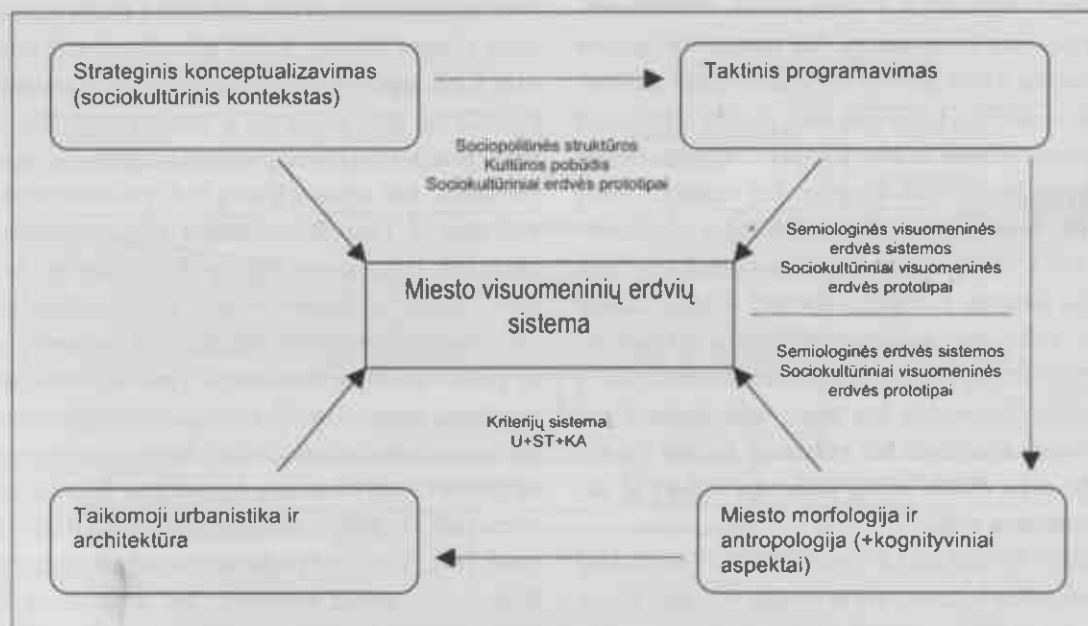
Strateginio conceptualizavimo lygmens kriterijų atrankos pavyzdys yra Vilniaus vizijos 2015 koncepcijos paieškos, vykusios 1995–1996 metais, kur Lietuvos mokslininkai ir urbanistai siūlė įvairias Vilniaus raidos koncepcijas, jas grįsdami įvairiais kriterijais – geopolitika, demografija, ekonomika, socialiniais mokslais, urbanistika, turint galvoje ne tik valstybės organizacijos, bet ir urbanistikos teorijos lygmenis. Dvi koncepcijas norėusi aptarti detaliau. Pirmoji – „Vilniaus miesto urbanistinė raida; krašto ir regiono kontekstas“ [8], suformuluota profesoriaus J. Vanago, kur makrosistemos analizės diskurse formuluojama bei siūloma Vilniaus – Kaucho aglomeracijos koncepcija, galėjusi pakeisti ir modifikuoti ne tik valstybės geografijos, ekonomikos, politikos ir sociologijos aspektus bei išdavas, bet ir pakeisti konkrečių dviejų miestų bei jų visuomeninių erdvių istorinę raidą, semantinius-estetinius ir struktūrinius klotus; kartu būtų suformuluota viena iš galimybių integruotis į didesnio regiono urbanistinės metropolijų sistemos tinklą. Ir jei *strateginiame – conceptualiame* lygmenyje būtų apsispręsta dėl krašto visumos ir strateginės raidos krypties integralios struktūros bei patrauklumo link, tikėtina, jog ši koncepcija būtų buvusi priimta. Tačiau vertinimo kriterijams nesiekiant tokio plataus masto (nebuvo visaverčiai), konceptas buvo palaikytas per daug radikaliu bei novatorišku – utopiniu. Atkreipkime dėmesį į kitą šios koncepcijos pusę: ši idėja yra reikšminga urbanistikos teorijos srityje, leidžianti teoretiškai refleksijai pereiti iš rekonstruktyvistinių ir postkomunistinių miesto raidos diskursų į naujų tipų urbanistinių vienetų kūrimą. Turint galvoje tai, kad miestų tinklas Lietuvoje yra tolygiai išdėstytas, ir atsižvelgiant į šiuolaikinę sociokultūrinę ir socioekonominę situaciją, buvo pasirinktas *koncentracinis* (idėjiniame lygmenyje) variantas, kur miesto plėtrą lydi rekonstruktyvistiniai veiksmai (Z. Daunoros, „Naujos Vilniaus plėtros gairės“ [9]). Juk laikotarpis iki nepriklausomybės atgavimo 1990 m., be socialinės tvarkos modelio transformuoto visuomenės mentaliteto (bendriausia prasme), miestuose paliko suardytą tradicinę ir ypač išplėtotą netradicinę miestų *morfostruktūras* (turime omenyje šiuolaikinius gyvenamuosius mikrorajonus). Be to, urbanistiniai miestų tyrimai rodo tradicinių miesto morfostruktūrų raidos potencialą (Lukiškių aikštės ir aplinkos urbanistiniai tyrimai [10], Vilniaus Naujamiesčio urbanistiniai tyrimai). Kita vertus, reikia pažymėti, jog aptariamos Vilniaus miesto plėtros koncepcijos, autoriaus nuomone, priklauso skirtingoms anksčiau aptartos teorinės analitinės schemas dalims. Pirmoji atstovauja strateginiam concep-

tualizavimui, antroji – taktiniam programavimui. Ir laiko aspektas čia yra svarbiausias: pirmoji aptarta miesto plėtros koncepcija orientuojama į strateginį tikslą ateičiai ir laikotarpį nuo 10 iki 50 metų, antroji – į programinį tikslą, galiojantį nuo aktualaus momento iki realizavimo pabaigos.

Taigi pagal šią teorinę-analitinę schemą, aktualizuojant Lietuvos integracijos į Europos Sąjungą strateginį aspektą (sutinkant, kad Lietuva istoriškai priklauso Europos kultūros ir civilizacijos erdvei), išeity, kad priimamos Europos sociokultūrinio konteksto įtakos ir sąlygos. Taktinio programavimo lygmenyje miestas ir jo visuomeninės erdvės vystomos, laikantis pagrindinių šio sociokultūrinio konteksto nulemtų miesto organizavimo dėsnių ir tradicijų (privatinė nuosavybė, liberalioji demokratija, tradicinis žemėtvarkos principas), lygia greta priimant šiam kontekstui būdingą vertybių hierarchiją ir struktūrą. Tai lems panašių dėsnių ir taisyklių taikymą formuojant miesto morfostruktūrinio ir antropologinio lygmens uždavinius ir turės įtakos tipišku aptariamam sociokultūriniam kontekstui urbanistinių bei architektūrinių kokybių atsiradimui. Tokios tendencijos jau pastebimos Vilniuje, kur socioekonominė situacija ir tradicinis žemėtvarkos principas lemia naujų aukštybinių pastatų atsiradimą miesto centre, kas verčia conceptualizuoti tokią tendenciją tiek urbanistiniu, tiek ir architektūriniu aspektu.

3. Miesto visuomeninių erdvių sistema kaip miesto morfologijos objektas

Apibendrinami anksčiau išdėstyta sociokultūrinio konteksto [11] ir sociokultūrinės visuomeninių erdvių tradicijos [12] teorinę medžiagą ir atsižvelgdami į anksčiau išdėstyta miesto teorinį-analitinį kontekstą, apibrėžime, jog visuomeninės erdvės samprata iš esmės transformavosi. Viena vertus, miestui plečiantis, kinta jo ribos, arba didėja miesto visuomeninių erdvių visuma, kita vertus, kaip sociumo mentaliteto archetipų (erdvės, laiko, vertybių struktūra) kaitos rezultatas kinta visuomeninės erdvės kokybiniai parametrai bei jos suvokimas. Iš miesto raidos ir mentaliteto archetipų kaitos lyginamosios analizės [13] ir miesto bei jo visuomeninių erdvių formavimo tradicijos (žr. antrą skyrių) matyti, jog ir paties miesto, ir jo visuomeninių erdvių transformacijoms bei formavimui yra būdingi tam tikri dėsniniai: (1) keičiamos ir transformuojamos miesto dalys bei jų visuomeninės erdvės visada atitinka esamus estetinius ir morfostruktūrinius reikalavimus; (2) naujo formavimas ir rekonstrukcijos dažniausiai apima ne visą miestą iš karto, bet tam tikrą jo erdvių ir morfostruktūros dalį, kurios transformacija iš esmės keičia tiek miesto struktūros vaizdą, tiek ir miesto išvaizdą; (3) miesto ir jo visuomeninių erdvių transformavimui nemaža įtakos turi sociokultūrinis kontekstas, lemiantis šios veiklos estetiškes, struktūrines ir semantines koncepcijas bei jų taikymą (2 pav.). Taigi remiantis miesto formavimo isto-

2 pav. Miesto visuomeninių erdvių sistema ir jai turintys įtakos aspektai

Fig 2. System of urban public spaces and aspects influencing it

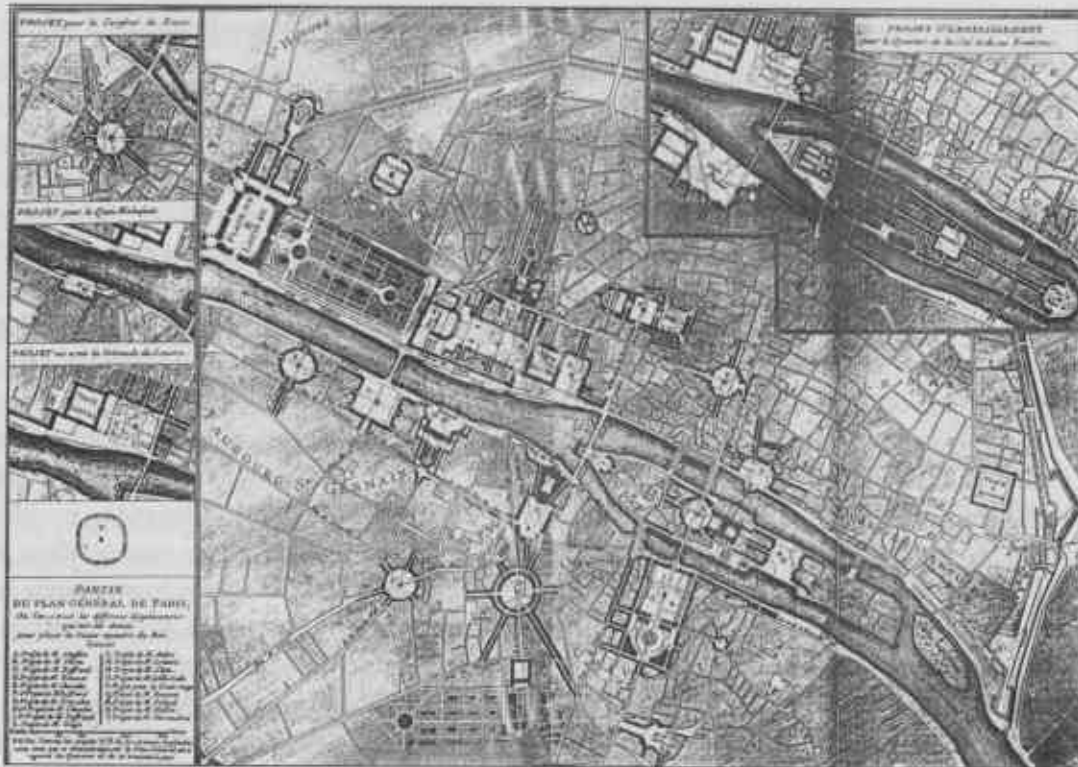
niais pavyzdžiais bei šiuolaikine praktika galima teigti, jog bendruoju atveju miesto ir jo visuomeninių erdvių kokybinis transformavimas dažniausiai yra nukreiptas į tam tikrą visuomeninių erdvių grupę bei į tam tikrą miesto struktūros dalį. Nuo miesto erdvės formavimo koncepcijos ir sociokultūrinio konteksto bei paties miesto dydžio priklauso šios veiklos mastai bei ribos. Istoriniai didžiųjų miestų plėtros pavyzdžiai liudija, kad sociokultūrinio konteksto charakteristikos – socialinės markos modelis ir kultūros pobūdis – turi nemažą įtakos aptariamoms transformavimo veiklos mastams: antikinės ir barokinės Romos, klasicistinio Paryžiaus, XVII amžiaus Londono miestų transformacijos apima visą miestą. Šiuolaikiniam miestui išsiplėtus ši transformacija tampa dvejopa: (a) kokybiškai rekonstruojamas esamas istorinis miesto branduolys ir (b) formuojamos naujos jo dalys. Ir vienu, ir kitu atveju kuriama miesto morfostruktūrinė ir kognityvinė sistema, nesvarbu, ar tai rekonstruktyvinė, ar naujo formavimo veikla. Jos rezultatas – suformuotas miesto įvaizdis ir pagrindiniai bruožai, iš kurių jis yra atpažįstamas. Kaip buvo konstatuota anksčiau, tokį miesto atpažįstamumą tradiciškai lemia jo visuomeninės erdvės ir jų suformavimo ypatybės bei miesto simboliai [11, 12], o aptariamų miesto transformacijų kontekste galima teigti, kad miestas yra atpažįstamas per jo visuomeninių erdvių sistemą, tai yra tam grupę visuomeninių erdvių, į kurią istoriškai būdavo nukreipiama estetinio ir morfostruktūrinio transformavimo veikla. Taigi miesto visuomeninių erdvių sistema

yra pagrindinės tarpusavyje susijusios miesto visuomeninės erdvės, lemiančios miesto estetinį, struktūrinį ir kognityvinį tapatumą. Ši sistema – tai miesto pagrindinių visuomeninių erdvių visuma, susiklosčiusi kaip ilgalaikės europietiško miesto sociokultūrinės raidos rezultatas. Jos sudedamosios dalys – pagrindinės miesto visuomeninės erdvės. Taigi aptariami miestų transformacijų pavyzdžiai šiame kontekste yra miesto visuomeninių erdvių sistemos formavimo veikla, lydima vizualiai užbaigto (transformuoto pagal vieną estetinę – kompozicinę ideologiją) miesto formavimo koncepcijų ir jų įgyvendinimo bei veikiama sociokultūrinio konteksto (3–5 pav.). Iš aptariamų istorinių miestų plėtros pavyzdžių matyti, jog labiausiai išvystytos ir aiškiai estetiškai konceptualizuotos miesto visuomeninių erdvių sistemos yra būdingos labai ideologizuotiems sociumams ir jų kuriamiems miestams. Kitas svarbus miesto visuomeninės erdvės sistemos bruožas yra tas, kad tam tikri šios sistemos etalonai yra tipizuojami ir taikomi skirtingose vietose. Šį teiginį įrodo tipišκών visuomeninių erdvių ir miesto morfostruktūrų taikymas Romos imperijos laikų miestuose, klasicizmo ir industrinės revoliucijos laikotarpio Europos bei totalitarinių režimų ir socializmo laikotarpio miestuose. Taigi miesto visuomeninių erdvių sistemai šiuo aspektu didelę įtaką daro sociokultūrinis kontekstas, be to, jai yra būdingas formų archetipiškumas, kai tam tikri tipizuoti miesto visuomeninės erdvės elementai yra atkartojami skirtingose vietose, ir formavimo tipiškumai. Kita vertus, sociumo

3 pav. Miestų visuomeninių erdvių sistemų istoriniai pavyzdžiai: A – antikinė Roma (pagal Bacon); B – klasicistinis Paryžiaus miesto planas su apylinkėmis pirmojoje XVIII amžiaus pusėje (pagal Benevolo)

Fig 3. Historic examples of urban public space systems:
A – ancient Rome (according to Bacon); B – classicistic Paris (according to Benevolo)

4 pav. Miestų visuomeninių erdvių sistemų istoriniai pavyzdžiai: Paryžiaus generalinio plano projektas
 Fig. 4. Historic examples of urban public space systems: the general layout design of Paris

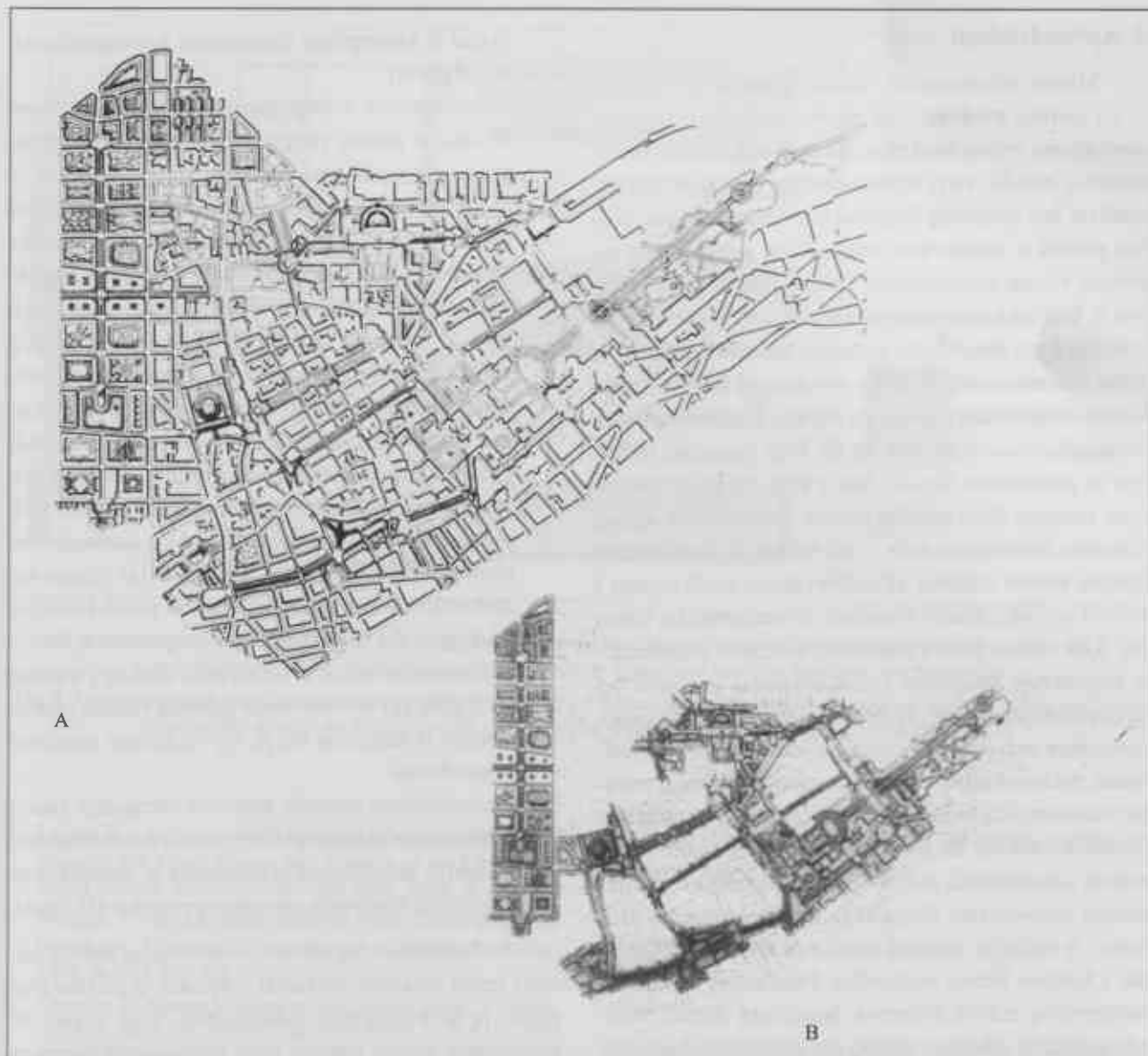
A

B

5 pav. Miestų visuomeninių erdvių sistemų istoriniai pavyzdžiai: A, B – Berlyno rekonstrukcijos projektas, 1937–1941 m.
 (autorius A. Speeras); A – generalinis planas, B – maketas

Fig 5 Historic examples of urban public space systems: A, B – the reconstruction design of Berlin, 1937-1941 (by A. Speer);
 A – a general layout; B – a model

6 pav. Štutgarto miesto rekonstrukcijos projektas (pagal R. Krierą):
 A – projektiniai pasiūlymai, B – miesto visuomeninių erdvių sistema
 Fig 6. The reconstruction design of Stuttgart (according to R. Krier):
 A – preliminary design proposals; B – the system of public spaces in the city

mentaliteto archetipų [1] kaitos teorinis diskursas leidžia daryti prielaidą, jog technikos ir technologijos tobulėjimas, ypač transporto sistemos, ne tik padeda taikyti *miesto visuomeninių erdvių sistemos* tipizuotus elementus, bet ir keičia visuomeninių erdvių sistemos ribas, plėsdamas jas. Tai reiškia, kad šiuolaikinės tankiai urbanizuotos aplinkos (ypač būdingos Vakarų Europai) kontekste, kai visuomeninės erdvės samprata pakito tiek kokybės, tiek ir dydžio prasme, miesto visuomeninių erdvių sistemoje turi egzistuoti hierarchija. Jos konceptualizavimas galimas naudojant siūlomą miesto teorinę-analitinę schemą (1 pav.), kai visuomeninių erdvių sistemų ribos apibrėžiamos analizuojamo aspekto ribomis.

Analizuojant konkretaus *miesto visuomeninių erdvių sistemą*, atsižvelgiant į šiuolaikinio miesto struktūrinę įvairovę, pačiai sistemai ir jos sudedamosioms dalims taikytinos miesto *visuomeninės erdvės sociokultūrinės tradicijos* [11] ir *formavimo tradicijos teorinės* [12] analitinės schemas. Remiantis jomis, miesto visuomeninių erdvių sistema kaip visuma būtų analizuojama įvairiais aspektais, sisteminant ne tik semantinius-kognityvinius, bet ir struktūrinius-morfologinius jos klausimus bei problemas. Apibendrinant išdėstytą medžiagą, *miesto visuomeninių erdvių sistemą* ir jai turinčius įtakos aspektus iliustruotų 2 pav. pateikta schema.

4. Apibendrinimai

Miesto visuomeninių erdvių sistemos (arba m. v. e. s.) teorinis modelis – tai teorinė-analitinė miesto visuomeninių erdvių struktūra, skirta esamų miesto visuomeninių erdvių, kaip egzistuojančios sistemos mieste, analizei bei užduočių formulavimui visuomeninių erdvių plėtros ir formavimo veikloje. Jis yra pagrįstas istoriniu miesto visuomeninių erdvių sistemos egzistavimu ir šiuolaikinio miesto sociokultūrinio konteksto bei visuomeninio mentaliteto archetipų transformacijų (vertybių sistema, erdvės ir laiko suvokimas) faktais. Viena vertus, šiuolaikinis miestas po minėtų mentaliteto transformacijų yra suvokiamas ne tik kaip procesas, reiškinyš ar probleminė tikrovė, bet ir kaip visapusė įvairialypė sistema. Šiuo aspektu miesto visuomeninių erdvių sistemos teorinis modelis – tai vienos iš šiuolaikinio miesto vidaus sistemų aktualizavimas, atsižvelgiant į miesto sociokultūrinio konteksto charakteristikų įtaką jai. Kita vertus, jis yra priemonė, leidžianti susisteminti tarpusavyje susijusius sociokultūrinius procesus bei jų implikacijas mieste, apibrėžti jų įtaką miesto visuomeninėms erdvėms ir formuluoti užduotis plėtrai, įvertinant sociokultūrinio konteksto, sociokultūrinių miesto visuomeninių erdvių kaitos ir formavimo tradicijas. Šiame kontekste tai būtų pagalbinė priemonė, skirta miesto visuomeninių erdvių sistemai charakterizuoti bei plėtros uždaviniams formuluoti, o sociokultūrinio konteksto ir tradicijų teorinės analitinės schemos – aspektai, į kuriuos būtina atsižvelgti. Principinės miesto visuomeninių erdvių sistemos, bendrinės miesto teorinės-analitinės schemos, miesto sociokultūrinio konteksto bei sociokultūrinių miesto visuomeninių erdvių kaitos ir formavimo tradicijų sąryšis ir priklausomybės pavaizduoti 2 pav. Būtina pažymėti, kad miesto visuomeninių erdvių sistemos teorinis modelis iš esmės yra pagrįstas išvardytų veiksmų tarpusavio priklausomybe ir ryšiu (2 pav.). Remiantis istoriniais ir šiuolaikiniais miesto visuomeninių erdvių sistemų pavyzdžiais (3–6 pav.) ir miesto sociokultūrinio konteksto bei sociokultūrinių miesto visuomeninių erdvių tradicijų analize [11, 12], galima teigti, jog tokia priklausomybė egzistuoja tikrovėje.

Bendroju atveju miesto visuomeninių erdvių sistemos analitinė schema būtų tokia:

1. Apibūdinamas ir charakterizuojamas sociokultūrinis kontekstas, jo reikalavimai ir įtaka tam tikrai teritorijai (regionui) ir jos miestams. Suformuluojami strateginiai valstybės ar kito teritorinio vieneto

planai ir koncepcijos (strateginio konceptualizavimo lygmuo).

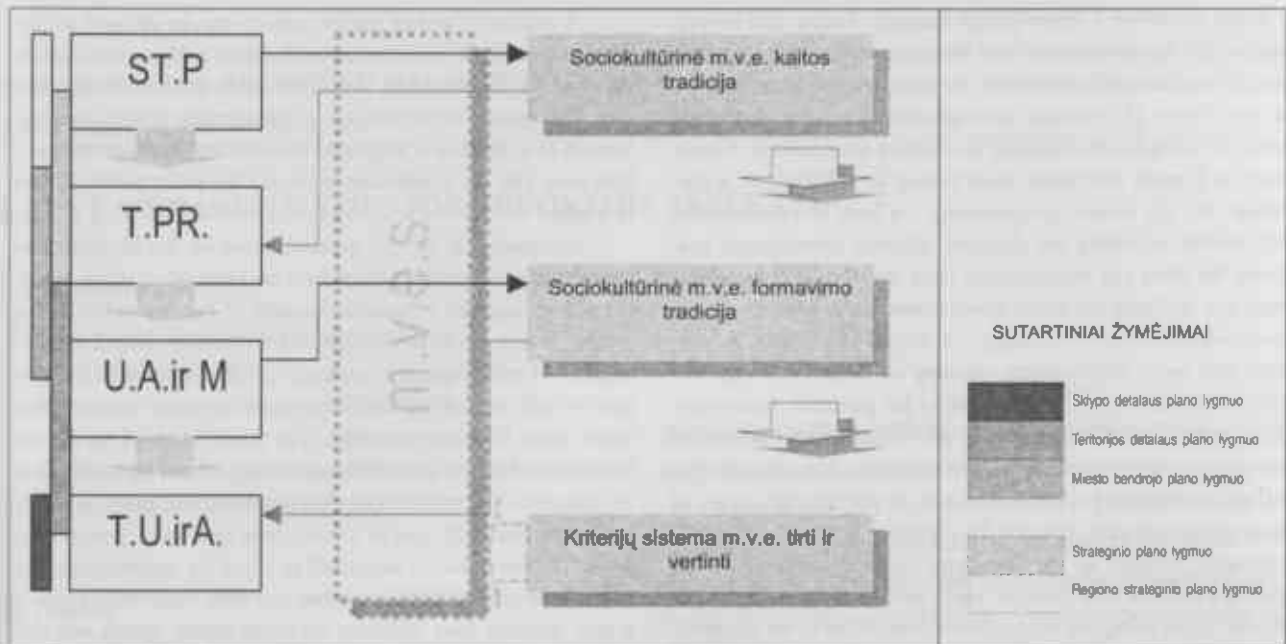
2. Formuluojuama, koreguojama arba tikrinama miesto faktinė plėtros programa, atsižvelgiant į strateginius planus ir sociokultūrinį kontekstą ir sociokultūrinės miesto kaitos aspektus. Analizuojama esama miesto būklė sociokultūrinės kaitos aspektu.
3. Nustatoma, kaip sociokultūrinio konteksto charakteristikos, veikiamos strateginio plano (koncepcijos), ir vykianti miesto plėtra yra susiję ir kaip veiks miesto antropologinius-kompozicinius visuomeninių erdvių formavimo kriterijus. Analizuojama miesto visuomeninių erdvių sistema sociokultūrinės miesto visuomeninių erdvių kaitos ir formavimo tradicijų aspektais. Apibrėžiami probleminiai mazgai miesto visuomeninių erdvių sistemoje bei pirminės rekomendacijos, įvertinus: (a) miesto sociokultūrinio konteksto, strateginio plano kriterijus (A lygis); (b) miesto taktinės programos ir sociokultūrinių jo kaitos ir formavimo tradicijų aspektą (B lygis); (c) apibrėžiamos galimos miesto plėtros kryptys ir scenarijai bei jų įgyvendinimo rezultatai ir pasekmės.
4. Formuluojuama kriterijų sistemos hierarchija (kurie kriterijai yra aktualūs) (C lygis); (d) formuluojamos užduotys taikomosios urbanistikos ir architektūros lygmeniui konkrečių sprendinių paieškai (D lygis).

Jei laikysime, jog miesto visuomeninių erdvių sistema lemia išvardyti veiksniai, vadinasi, ji privalo reaguoti į jų formuluojamus reikalavimus. Taigi miesto visuomeninių erdvių sistema būtų formuojama įvertinus platų problemų ir kriterijų spektrą. Šio teorinio modelio kompleksiško teorinė nuostata ir galimi tokio analizavimo būdo rezultatai iliustruojami 7 pav.

Literatūra

1. Plačiau žiūrėti <http://www.library.cornell.edu/Reps/docs>.
2. Dinzelbacher, P. Europos mentaliteto istorija. Vilnius: Aidai, 1998.¹
3. Eco, U. Travels in Hyper-reality. London: Harcourt, 1986, 307 p.
4. Castells, M. The Informational City. The City Reader. LeGates & Stout, 1996. 402 p.
5. Jacobs, J. M. The City Unbound. *Urban Studies*, 30(4/5), 1993, p. 827–848.
6. Mumford, L. The Social Function of Open Spaces. *Landscape*, 1960, no 10, p. 1–6.

¹ Mentaliteto sąvoką čia vartojame kaip „mąstymo ir jausenų visumą, būdingą tam tikram kolektyvui tam tikru metu“. Tai P. Dinzelbacher'io mentaliteto aiškinimas.

7 pav. Miesto visuomeninių erdvių sistemos, miesto teorinės-analitinės schemas, miesto sociokultūrinio konteksto bei sociokultūrinių miesto visuomeninių erdvių kaitos ir formavimo tradicijų sąryšis ir priklausomybė

Fig 7. Interrelationship and dependence of the urban public space system, urban theoretical – analytical scheme, urban sociocultural context as well as transformation and formation traditions of sociocultural urban public spaces

7. Langer, P. Sociology – Four Images of Organized Diversity. Cities of the Mind, Images and Themes of the City in the Social Science. Plenum Press, New York, 1984, p. 97–117.
8. Vanagas, J. Vilniaus miesto teritorinė plėtra: krašto ir regiono kontekstas. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 1995, nr. 1–2 (19–20), p. 58–71.
9. Daunora, Z. Naujos Vilniaus miesto plėtros gairės. *Urbanistika ir architektūra*, Vilnius: Technika, 1995, nr. 1–2 (19–20), p. 4–27.
10. Daunora, Z.; Grunskis, T.; Aidukaitė, M.; Bakas, A. Lukiškių aikštės ir aplinkos urbanistiniai tyrimai: Mokslinio darbo ataskaita / Vilniaus miesto plėtros departamentas, Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius, 1997. 98 p.
11. Grunskis, T. Sociokultūrinė miesto visuomeninių erdvių tradicija. *Urbanistika ir architektūra*, XXII t., nr. 1. Vilnius: Technika, 1997, p. 100–110.
12. Grunskis, T. Lukiškių aikštės estetinės transformacijos problema Europos miesto aikščių tradicijos diskurse. *Urbanistika ir architektūra*, XXIV t., nr. 3. Vilnius: Technika, 2000, p. 119–134.
13. Grunskis, T. Sociokultūrinio konteksto įtaka miesto visuomeninių erdvių formavimui: Daktaro disertacija, Vilniaus Gedimino technikos universitetas. Vilnius, 2002, p. 14–62.

Technika 2002 10 01

SYSTEM OF URBAN PUBLIC SPACES: SOME THEORETICAL PREMISES

T. Grunskis

Summary

A short discourse is given on the historical background of analysis of a city and its public spaces, which, according to the author, has become fragmented, i.e. separated from the city entity. The analysed examples show that by the end of the 20th and the beginning of the 21st century, under the influence of contemporary sociocultural context, the modern concept of a city public space has gained features of an entirely new phenomenon co-existing alongside its traditional characteristics and attributes. According to the author, this, within the theoretical and analytical activities of a city and its public spaces, testifies the need to look for entirely new quality categories in order to define, analyse as well as form public spaces in a city.

In the section *Theoretical-analytical context of a modern city and its public space* the author emphasizes the urgency to establish a baseline approach on a contemporary city and analyse more extensively the present-day theoretical-analytical urban context. Two basic theoretical groups are distinguished here: a city as a macro system or a macro-centric concept, and a city as